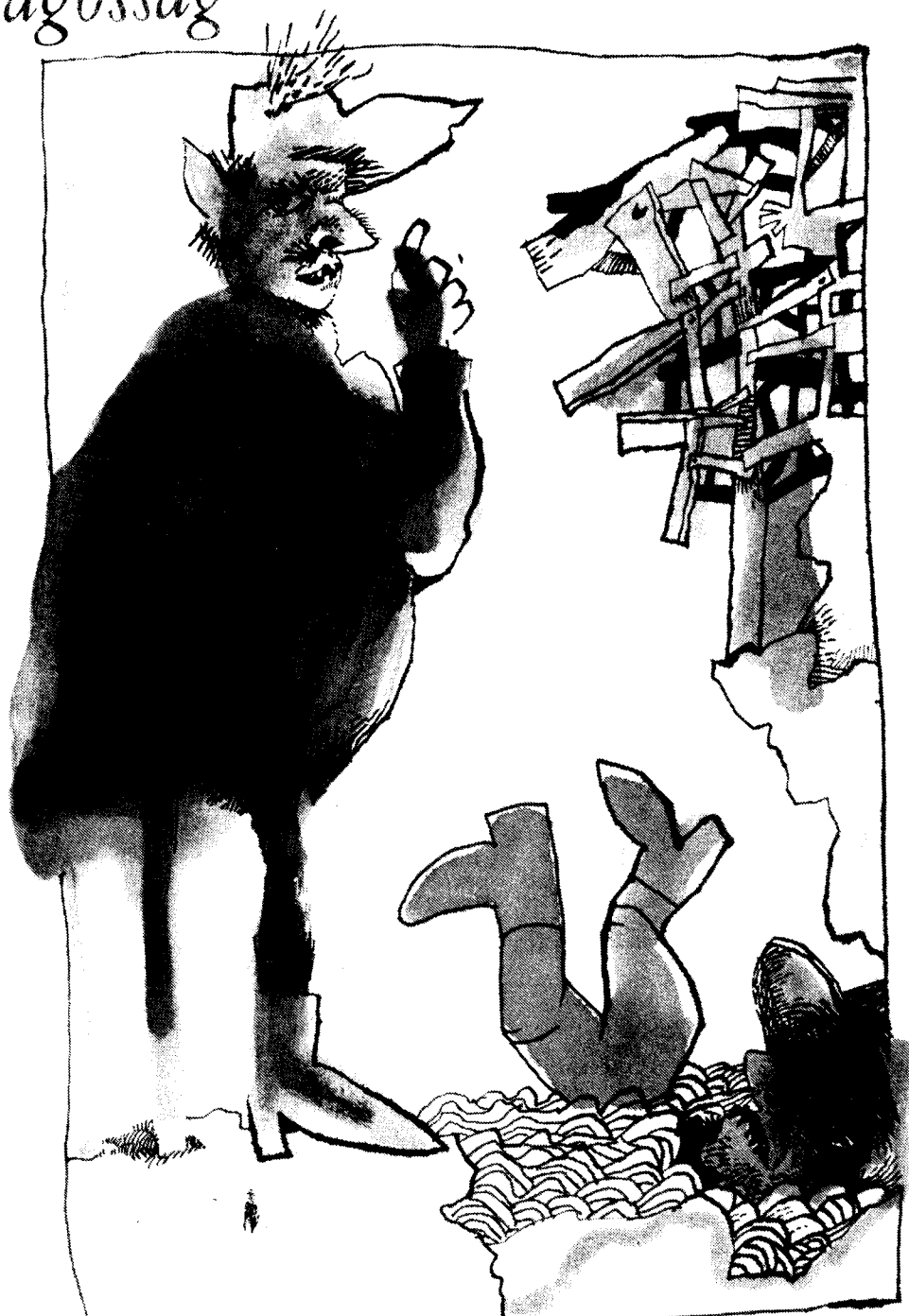

Világosság

TALOMBÓL

nska Ilona:
gyzet 1956-hoz

yi Iván:
zály, állam, politika

György:
enyicin regényei

Péter:
György történetfelfogásáról

ldikó:
fikai tudat törésvonalai

li Csaba:
zetközi kulturális
latokról

er György:
záriai törökök

Gabel:
rt fejlemények
s tudat

VILÁGOSSÁG

Megjelenik havonként

Alapító szerkesztő: Lukács József

Főszerkesztő: Papp Gábor

Főszerkesztő-helyettes: Koroknai Zsuzsa

Szerkesztőbizottság: Ádám György, Földesi Tamás, Huszár István, Juhász Gyula, Koroknai Zsuzsa, Köpeczi Béla, Munkácsy Gyula, Nyers Rezső, Papp Gábor, Papp Zsolt, Pataki Ferenc, Zoltai Dénes

A szerkesztőség tagjai: Farkas János László, Láncki András, Palkó Magda

Szerkesztőség: Budapest VIII., Gyulai Pál utca 14. 1431
Telefon: 118-64-91, 138-46-44

Kiadja a Hírlapkiadó Vállalat
Budapest VIII., Blaha Lujza tér 3. 1959
Telefon: 138-23-99.
Felelős kiadó: Vágner Ferenc vezérigazgató

Terjeszti a Magyar Posta

Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál, a Posta hírlapüzleteiben és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR) Budapest XIII., Lehel u. 10/A 1900 közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a HELIR 215-96 162 pénzforgalmi jelzőszámmal

Előfizetési díj fél évre 108,— Ft
egész évre 216,— Ft

89—1559 Szikra Lapnyomda, Budapest
A szöveg fényszedéssel készült
Rotációs ofsetnyomás
Felelős vezető: Dr. Csöndes Zoltán vezérigazgató

INDEX: 25 871
ISSN 0505-5849

TARTALOM

- Magyarország, 1953—1956**
721 *Duczynska Ilona*: Lábjegyzet 1956-hoz
- Úton**
724 *Szelényi Iván*: Új osztály, állam, politika
Jegyzetek egy szellemi önéletrajzhoz
- Hagyomány és szakítás**
731 *Sziklai László*: Szocialista realizmus — reális szocializmus
733 *Lukács György*: Szolzenyicin regényei
- Közép-Európa**
751 *Hanák Péter*: Mozgáster és kényszerpálya
Ránki György történeti felfogásáról
761 *A Közép-Európai Kulturális Egyesület Alapító Nyilatkozata*
- Tudomány, kultúra, politika**
762 *Szabó Ildikó*: A politikai tudat törésvonalai
772 *Tabajdi Csaba*: A nemzetközi kulturális kapcsolatok — rendszerfelfogásban
781 *Gyekiczky Tamás*: Pillanatfelvételek
Az ötvenes évek üzemi viszonyainak történetéből
790 *Lederer György*: A bulgáriai törökök
- Kitekintés**
794 *Joseph Gabel*: Nem várt fejlemények és hamis tudat
- Vers**
789 *Simonyi Imre*: Jókedvem van

A címlapon és a hátsó borítón *Engel Tevan István* rajzai

DUCZYNSKA ILONA

Lábjegyzet 1956-hoz

Az alábbi írás *olasz fordításban 1962-ben jelent meg a Nuova Presenza című folyóiratban. Az eredeti angol kéziratra ez év júliusában bukkantam rá, amikor az MTA Soros Alapítvány támogatásával alkalmam nyílt áttekinteni Polányi Károly és Duczynska Ilona Kanadában őrzött hagyatékát. Az írás, azon túl, hogy teljesebbé teszi Duczynska Ilona politikai portréját, néhány sor erejéig magyarázatot is ad arra a hatalmas erőfeszítésre, amit Polányi Károly és Duczynska Ilona tanúsított az ötvenes évek végén Az eke és a toll (The Plough and the Pen) című kortárs magyar antológia válogatása, fordítása és szerkesztése során.*

... Magyarország kultúrtörténetének két fontos fejezete észrevétlenül maradt, s sohasem jutott a nagyvilág tudomására. Sem a kommunisták sorai között kialakult humanista ellenzék, sem a földművesek közt erjedő népi irányzat nem kapott szószólót külföldön — olvasható az alábbi cikkben. Polányi Károly és Duczynska Ilona megpróbálta Magyarországot, a magyar kultúrát a nagyvilág látómezejébe vonni. Írásaik, legyenek bár mint ez is, rövidke s némileg alkalmi jellegűek, joggal tarthatnak igényt a hazai nyilvánosságra is.

Öt esztendő túl kevés egy forradalom eltemetéséhez. És mégis: kevesebb, mint öt év is elégek bizonyult a Magyar Október eltemetéséhez.

Manapság a hatalmi blokkok nagyfeszültségű erőterében nagyon rosszak a történelmi igazság túlélési esélyei. A legyőzöttek különben sem írhatják meg saját történelmüket: ezen előadás jogát a győztes hatalmak maguknak tartják fenn. A felkelés indítéka s hatóereje ma már alig látható, elmosta őket a történelem legerősebb oldószere, ami nem más, mint a szembenálló hatalmi blokkok véletlenszerűen egyidejű érdek- és nézetazonossága.

A Kelet és a Nyugat által lefektetett összegzések meglepően hasonló értelműek. Röviden: az ország fellázadt a szocializmus ellen, amit a kommunista párt vezetett be. Az oroszok ellenforradalomnak nevezték el. Az amerikaiak feladónak.

Magyarország sohasem lázadt fel a szocializmus ellen. A főváros ipari munkásai egy mindaddig példátlan időtartamú sztrájk fenntartásával egységesen fejezték ki szándékukat, hogy megvédik államosított gyáraikat a sztálinista pártbürokrácia uralmától. A parasztek számára a szocializmust az 1945-ös teljes földosztás je-

lentette. Számukra az volt a szocializmus és a forradalom értelme. Az ellenforradalmat beindítani szándékozó amerikai kísérletek látványosan megbuktak. Szerterefoszott az a reményük, hogy a stájer és bajor táborokban Vendéct formáljanak a Dunántúlból. A parasztek nem engedtek teret semmiféle átmeneti vagy szellemi földesúrnak. Egyetlen négyyszögöl sem került vissza a régi nagybirtokoshoz, s egyetlen plébánia sem nyert vissza semmit egykori tulajdonából. A parasztek ragaszkodtak földjükhöz. Élelmet fuvaroztak a sztrájkoló munkásoknak és a lázadó értelmiségieknek. S vigyázták a rendet. A beszolgáltatás és erőszakos kollektivizálás hosszú évei után a kommunisták még mindig a kisebb veszedelmet képviselték számukra, hiszen ők tettek pontot az ezeréves cselédsorsra. Ez mélységes csalódást okozott a középosztály számos, szíve mélyén ellenforradalmi tagjának, akik már egy évtizede parasztfelkelésben bíztak, ráadásul valamiféle amerikai támogatással.

Az ország a kommunista párt sztálinista politikája ellen kelt fel. A robbanás erejét az adta meg, hogy a kritikus pillanatban egyesült a nemzet érzelmeit vezérlő két fő erő. Az egyik a kommunista pártion belüli reformmozgalom

terjedése, a kultúra átáramoltató hatása. A divat mint a szellemi érintkezés eszköze sem csupán a legújabb kor terméke.²⁵ Egy-egy stílus nemzetközi terjedése konkrét anyagokon mutatja meg a nemzetivé tétel és nemzetköziesedés kölcsönhatását (pl. a reneszánsz Európában, illetve Ázsiában). A kultúra nemzetközi mozgásában a személyes tényezőknek, személyiségeknek, alkotóknak, pl. a középkorban Ázsiában az európai hittérítőknél, kereskedőknél volt nagy szerepe (lásd Marco Polo kínai utazásai).

5. Az értékek a nemzetközi kulturális kapcsolatokban

A nemzetsajátos értékek nemzetközivé válása
A nemzeti érték tartalmazza egyidejűleg a nemzetsajátos mozzanatokot és a „nemzetközi” értékeket is. Ontológiai értelemben nincs nemzetközi érték nemzeti nélkül, vagyis a nemzetközi a nemzetin keresztül jelenik meg. Valóságos léttel csak a nemzeti-etikai kulturális értékek rendelkeznek.

A nemzetsajátos érték a nemzetet egyrészt a maga partikularitásában, másrészt nem realizált latens nemzetközi érvényességében hordozza. A partikularitás önmagában nem értékmérő, mivel a nemzeti kultúra szerves fejlődése szempontjából egy adott kulturális termék a nemzeti fejlődés egy adott szakaszán szükségszerű szerepet játszhat. Ha egy kulturális jelenség az adott nemzet történelmi haladása szempontjából is anakronisztikus, negatívan hat, vagy kiüresedett, „provinciális” értéknek nevezzük (pl. őskori munkaeszközök mai használata Afrika egyes országaiban). Az „ezoterikus” a nemzetközi fejlődés általános menetét tekintve idejétmúlt, de az adott nemzet-etnózs szempontjából az adott időpontban még szükségszerű fejlődési szakasz (pl. nemzeti nyelv megteremtése a fejlődő világ egyes országaiban). Az ezoterikus nemzeti értékből rendkívül nehezen meghatározható átmenet vezet a „latens nemzetközi-nemzeti” értékbe (pl. a XX. századi európai szobrászat beépíti önmaga megújulási folyamatába a néger plasztika kifejezési eszközeit, ezáltal az eddig ezoterikus és latensen szunnyadó nemzetközi érték realizált nemzetközi értéké válik). A fenti példa is érzékelteti, hogy a nemzeti kultúrák kölcsönviszonya éppen a latens nemzetközi-nemzeti érték latens jellegének megszüntetésében sűrűsödik. Itt feltétlenül meg kell említenem a fordított irányú folyamatot is, amikor a realizált

nemzetközi érték latens nemzetközivé, illetve ezoterikus nemzetivé alakul vissza (pl. parasztbarokk Magyarországon a XVII–XX. sz. elejéig). A nemzetközi kulturális együttműködésben a provinciális, az ezoterikus, illetve a latens nemzetközi-nemzeti nem érvényesül, nincs hatása. A realizált nemzetközi érték azt jelenti, hogy más nemzeti kultúrák megismerik, elsajátítják, a saját nemzeti kultúrájukba illesztik-olvasztják. Minden nép nemzeti kultúrájában van egy más nemzettől átvett réteg, vagyis olyan nemzeti, amely egy másik nép életében mint különös jött létre, a népek nagyobb része vagy egy része számára viszont általános jelentőségű, nemzetközivé válik. Az ilyen nemzeti, amely egyidejűleg nemzetközi is, a nemzeti kultúrában kétségtelenül növekvő tendenciát mutat. Nem lehet azonban ezt a folyamatot úgy értelmezni, hogy a nemzetközi kizsorítja a nemzeti. A nemzetivé tétel és nemzetköziesedés dialektikusan egymást föltételező, egymásba átszövő folyamat.

A realizált nemzetközi értéken belül megkülönböztetünk olyan értékeket, amelyek a nemzeti sajátost az összembari egyetemesség szintjén képviselik, ezeket nevezzük tényleges, realizált nemzetközi értékeknek (Shakespeare, Rimbaud, Dosztojevszkij, Bartók), míg más alkotók nemzetköziesedésének alapja éppen az, hogy nemzetközileg érvényes tendenciákat anélkül szövelhetnek meg, hogy saját nemzetükhöz kötődjenek, és amelyek a „realizált nemzetközi értékek” kategóriájába tartoznak. Ilyen példák Kálmán Imre operettjei, amelyek egy középpolgár által elképzelt „arisztokrata” életérzéseit, egy műfaj nemzetközi sablonjai szerint nemzetközileg is nívósan szövelhetnek meg. Ez a típusú nemzetközi érték azért realizálódik, mert valamely nemzetközi áramlathoz a nemzeti kulturális közeg közvetítő-transzformáló közreműködése nélkül közvetlenül csatlakozik, vagyis nem „nemzetközi” a szó szűkebb értelmében, hanem „nemzetek fölötti”. Amikor a nemzetközi értékekről általában szó esik, nem világos a kategória érvényességi köre. Hiszen egy nemzeti kultúra számára egy másnemzeti is nemzetközi. Ugyanakkor megállapítható olyan nemzetközi kulturális áramlat, stílus, termék is, amely oly sok nemzeti kultúrába belekerült, hogy átvételkor teljesen nemzeti mozzanat nélkülinek tűnik föl (bár genetikusan azt objektíve megőrzi). Napjaink nemzetközi kulturális érintkezésében főként az öltözködési divatban (pl. a farmervisezésben) vagy az étkezésben (pl. a teázásban, whiskeyfogyasztásban) figyelhető meg ilyen jelenség.

GYEKICZKY TAMÁS

Pillanatfelvételek

Az ötvenes évek üzemi viszonyainak történetéből

A következő oldalakon nem vállalkozhatunk elemző munkák hiányának pótlására. Célunk csupán az úgynevezett ötvenes évek üzemi és vállalati viszonyainak felvillantása, megközelítőleg sem részletes elemzése. Írásunkban a levéltárakban gyűjtött anyagokra támaszkodunk, rendeletek, határozatok, jegyzőkönyvek, hangulatjelentések azon részleteinek a felidézése, amelyek a kor viszonyaira, a gazdasági folyamatokról alkotott elképzelésekre fényt vetnek. Tudatában vagyunk annak, hogy a valóságos folyamatok a rendeletektől, határozatoktól különféle irányokban eltérnek. Dolgozatunkban a normák és a bérek, a munkafegyelem és a munkaerő-gazdálkodás, a politika és munkaszervezet néhány — a kor ideológiájára is jellemző — összefüggésére szorítkozunk, mellőzve a tágabb értelemben vett gazdaságtörténeti elemzéseket. Az ötvenes évek fogalmán egy viszonylag szűk intervallumot, az 1950 és 1956 közötti időszakot értjük, e szűk intervallumon belül a szándékolt gazdaságpolitikai változásoknak az üzemi viszonyokra való kihatásait is jelezzük.

NORMÁK ÉS BÉREK

Normák. Az ipari termelés lényeges szabályozó elemei a munkanormák. Szerepük a standardizált tömegtermelés, a „racionális” működésre törekvő munkafolyamat, a technikai és technológiai rendszerek mind nagyobb volumenű alkalmazása óta vált jelentőssé. A normák megállapítása minden ipari termelési szervezetben érdek- és hatalmi viszonyok dinamikájában zajlik. A normák meghatározásának hátterében a termelési és munkaszervezet szereplőinek csoportérdekei, az elsajátítási és elosztási viszonyok megváltoztatásáért, a többlettermékek és az értéktöbblet feletti rendelkezés monopóliumáért vívott harc áll. A dolgozói csoportok esetében a normák alacsony vagy magas szintje a bér nagyságát is alapvetően meghatározza. Ezért is fontos a munkavállalók számára a normák „lázabb” jellege, míg az ellenkező érdeklő csoportok számára a normák szigorú vagy minél feszebb megállapítása a célszerű.

A modern technológiai rendszereket a termelés folyamatába állító ipar esetében a munkanormák többnyire műveleti vagy időnormák. Az időnormákat a különböző módszertant felvonnultató „szak”-apparátus állapítja meg. Hogy hogyan és miképpen, ez a társadalmi és történelmi feltételek együttesétől függ.

Az ötvenes évek Magyarországon az ipari konfliktusok előterében a normák kérdése állt. A normákat egyrészt mint a bér meghatározás egyik fontos pillérét, másrészt mint a tervgazdaság lényeges, elengedhetetlen tényezőjét állították a figyelem — és a fegyelem — középpontjába. A norma — mondták — meghatározza a terv végrehajtásához szükséges időt, s ezen keresztül szabályozza a teljesítmények alakulását. A teljesítmények méréséhez, teljesítménybe-rezéshez — amely a szocializmus alapja — nélkülözhetetlen a norma.¹ Az így meghatározott norma természetesen különbözik a „kapitalista normától”. A különbség fő vonása — a kor ideológiája szerint — a „szocialista humanizmus” alapelveiből fakad.

Az 1949–1950-es év fordulóján úgy vélték — mind a hivatalos munkaideológia, mind a politikai ideológia gazdasági mozgásokat értelmező része —, hogy az alkalmazott normákkal komoly problémák vannak. Elavultak, becslésen alapulnak, nem ösztönöznek a teljesítmények fokozására, ezért meg kell változtatni őket.²

A „módszertanilag” helyesen kivitelezett normakészítés segítségével egyre-másra követhették egymást a normarendezések. A legnagyobb és hatásában is legdramatikusabb az 1950 késő nyarán — kora őszén — lezajlott normarendezés volt. A rendezést megelőző időszakban az

A jegyzetekben használt rövidítések a következők:

UMKL = Új Magyar Központi Levéltár. Dob. = Doboz
SZOT közz. főoszt. 1952/87 = SZOT Levéltár, közgazdasági főosztály iratai 87. dosszié, 1952. (Értelmezésűen Term. = termelési főosztály)

¹ A szocialista bérpolitika alapjai (Brossura) Népszava 1950. 33. o.

² Rákosi Sándor: Normarendezések 1948–1950-ben. In: Tanulmányok a magyar népi demokrácia negyven évéről. Kossuth Kiadó 1985. 201. o.

²⁵ Almási Miklós, „A szellemi divat kultúrák közvetítő szerepe”. *Valóság* 1978/12. sz.

apparátus minden szintje, szerve és fajtája (párt, szakszervezet, állami, országos és megyei) egymás után tárta fel és hozta nyilvánosságra a normacsálásokat és — mint látni fogjuk — a bér-csalásokat. E „csalások” mögött gyakorlatilag a „munkaszervezeti érdekegyeztetés” állt, azonban ez, mint a rendszer logikájával ellentétes, maga is „illegális” volt.

Az illegálisnak nyilvánított, de minden ipari munkaszervezetben lejárászódo alkufolyamatnak — melynek tárgya a norma nagysága volt — a szakszervezet segítségével akartak véget vetni. Ezért kidolgozták és az érintettekhez eljuttatták a szakszervezeti bizalmiaknak készült „elméleti” útmutatót, amely a szakszervezeti bizalmiak bér- és normacsálók elleni harcát volt hivatva irányítani.

„A bizalmi, ha bármikor ilyen jelenséggel találkozott, bér-csalást, normalizációt, fegyelméletleneséget vesz észre a dolgozók részéről, és ha a vállalatvezető ezt elősegíti, bátran és következetesen — személyre való tekintet nélkül — leplezte le őket a dolgozók előtt, azonnal jelentse a műhely, illetve az üzemi bizottságnál. A bizalmi érezze, hogy ebben a harcban támogatja Pártunk, a dolgozó nép hatalmas ereje...”

A bizalmi feladata a dolgozókat éberségre nevelni. A hibák mögött meg kell keresni az ellenség kezét. A bizalmi csoportjában igyekezzen megvalósítani azt, hogy *közösen, együttes erőfeszítéssel tárdják fel* a hibák okait. Harcolnia kell a bizalmi az imperialisták ügynökei, a bér-csalók, a jobboldali szociáldemokraták és a klerikális reakció ellen. De nem elég az, hogy a bizalmi csak saját maga harcoljon, hanem arra a harcra kell nevelni a csoport többi tagjait is.

Különösen ébernek kell lenni a jobboldali szociáldemokratákkal szemben. Rákosi elvtárs monddta, hogy *»ők azok, akik tanácsokkal látják el és bátorítják a normalizatókat, bér-csalókat, a táppénzcsalókat.«*”

A belső dokumentumokban világosan látható a kormányzat életszínvonal-csökkenő törekvése, a fogyasztásnak a termelési beruházások javára történő visszafogásának elve. A norma mint a bértmeghatározás egyik eleme bekerült a gazdaságpolitikai eszközök közé.

1950 nyara a normarendezések előkészítésével telt el, s e kérdésben az álláspontot világosan leszögezte a legfelsőbb párt- és állami vezetés: reálbér-csökkentés minden áron. Nemcsak a fontosabb arányokat tekintve, hanem minden részletben előírják a normarendezés végrehajtását. A normarendezés időpontjában a visszarendezés alapjául választott áprilistak lényeges szerep jutott. Áprilisban ugyanis a munkaverse-

nyek hatására 180—200 százalékos tervtúlteljesítések születtek. (A felszabadulás 5. évfordulója.) Az év közepén végrehajtott normarendezés ezeket a teljesítményeket tekintette 100 százaléknak.

A normarendezések nem pusztán általános normaszigorítást jelentettek. Ezzel együtt átrendezték a normarendszerben meglevő preferenciák szerkezetét is, egyértelműen a nehézipar javára.

Az 1950-es erőpróbát szüntelen „normakarbantartás” követte. A normarendezések — szigorítások — keresztülvitele egyre nagyobb nehézségekbe ütközött. Ezért a kormányzat újabb és újabb társadalmi csoportokat vont be — vagy kényszerített — a normarendezések melletti agitációjába.

Az új kormányprogram, a szándékolt gazdaságpolitikai irányváltás, amely felülvizsgálta a nehézipar feszített fejlesztését, nem hagyta érintetlenül a normákat sem. Az új „irányzat” gyakorlatilag kétféle intézkedést hozott. Enyhített, ahol lehetett — akár minisztertanácsi szinten is —, de szigorított ott, ahol a műszaki-technológiai fejlődésre hivatkozva lehetett, s ezt a napi utasításos iparirányítás szintjén tette.

1954-ben, amikor a politikai kötélhúzás már megkezdődött, a normákban is nagyfokú bizonytalanság tapasztalható. Egyfelől valóban jelentkezett könnyítés, mely a Minisztertanács határozatai nyomán néhol a vállalatvezetés érdeke is lett, másfelől azonban találkozhatunk szigorítással is, amely a központi állami és párt ellenőrző szervek érdekében túlmenően, ugyancsak támogatókat találhatott a vállalatok bizonyos vezető rétegének köreiben (vagy bizonyos vállalatok bizonyos köreiben).

1955-ben, a Rákosi-vezetés reneszánsza idején, az irányítás ismét a normaszigorítások eszközéhez nyúl. Az eredmény azonban — erről később majd idézett hangulatjelentések számolnak be hűen — csak olaj a tüzre, amely egy év múlva lángra is lobbant az 1956-os tragikus eseményekben.

Bérek. A bérpolitika ideológiai jelszava a munka termelékenységének ösztönzése volt. A bérpolitikát a dolgozói teljesítménynövekedésre, a munka minél jobb megszervezésére, az újítások kidolgozására való törekvés, „egyszóval, a munka termelékenységének emelése” vezette. Mindez azt jelentette, hogy a bérpolitika a teljesítménybőven nyugodott, ami a korabeli viszonyok között darabérendszer és a vállalat-

¹ SZOT közg. főoszt. 1950/28.

vezetés különböző szintjeinek jutalmazási lehetőségét jelentette. Az időbérezési formát annak teljesítmény-visszatartó hatása miatt vetették el.⁴ Miként a normák esetében, az 1950-es nagyobb bérrendezési kampányt is a bér- és normacsálók elleni különböző kampányok vezették be. Nyilvános szakszervezeti tárgyalások, szakszervezeti vezetőségi ülések, újságcikkek sugalmazták azt a „véleményt”, hogy már-már tarthatatlanná vált a „norma- és bérfronton” a helyzet.

Az új norma- és bérrendezések újabb munkaversenyekkel voltak összekötve, így a bér- és normaszigorítás „visszarendező hatása” — kezdetben — majdhogynem eltűnt. Azonban a munkástitakozásokat és -ellenállásokat még az átgondolt és tudatosan irányított központi akciók sem tudták megakadályozni — legfeljebb tompítani — vagy időlegesen visszafogni.

1950 decemberében kiderült: hiába minden szigorítás, hiába minden központi szándék, a bérátlaptúllépések növekednek. Ennek okát most nagyon hosszú lenne részletezni, azonban a probléma exponálása (helyes központi elhatározás, rossz — hibás, ellenkező stb. — vállalati magatartás) azóta sem változott. A vállalatvezetésnek még az ötvenes években sem volt az az érdeke, hogy a termelési folyamat szempontjából centrális — ezért alkuképes és együttműködésre hajlandó — társadalmi csoportokat relatívan alulfinanszírozza. A bérátlaptúllépések okaként megemlíthetnénk például az idő előtt végrehajtott terveket vagy a túlórákat is.

A bérátlaptúllépések ellentételezésére központi intézkedések születtek, mindhiába. A „hibák” egyik okát a bértervezés hiányosságaira vezették vissza, és így azt megszigorították. Ennek következtében mélyülő szakadás következett a termelési folyamat és a szabályozási folyamat között. Ez ismét kampányhoz vezetett... és így tovább. A hiányosságok felszámolásában ismét — akár a normáknál — az agitációt, a különböző dolgozói csoportok aktív részvételét erőltették.

A dokumentumokból kiolvasható, hogy egy több szinten folyó „játék” bontakozott ki. Változékony erőviszonyokkal, frontokkal, résztvevőkkel, egyre erősödő központi beavatkozással és egyre szabályozhatatlanabb helyzetekkel. Csak egy volt biztos: az életszínvonal csökkenése.

Az 1953. júniusi fordulat után a béremelések és más intézkedések hatására repedések keletkeztek a bérpolitikát vezérlő adminisztratív mechanizmusok blokkján. A repedések egy része abból keletkezett, hogy most nyíltabban jelentek meg a különböző aránytalanságok éppúgy, mint a bér- és a munkaerőmozgások összefüggé-

sei. Ezután a laza normák és az elfutó bérek a munkaerő-vándorlással, a munkaerőhiány okozásával kerültek — ideológiailag megteremtett — kapcsolatba. Felmerült egy átfogó bérreform kidolgozásának szükségessége is.

1954-re mindezeket „túlhaladta” az idő. Ismét a központi szigorítások — a bér- és normafegyelem megszigorítása (helyreállítása) — álltak a figyelem középpontjában. Fellazult a társadalmi-horizontális kontrollmechanizmus, így az eredeti mechanizmus helyreállítása, a „rekonstrukció” napi feladatként jelent meg az apparátusok törekvései, célkitűzései között.

1955-re a határozatok és iratok egyértelműen kimondják: a munkabér területén legfontosabb feladat a bér- és normafegyelem megszilárdítása.⁵ A eredmények — ma már — nem kétségesek. Álljon itt egy statisztikai adatok az „ötvenes évek” reálbérindexének alakulásáról.

A munkások és alkalmazottak reálbéreinek alakulása.

	1949 = 100%	előző év = 100%
1949	100,0	—
1950	101,2	101,2
1951	89,7	88,6
1952	88,2	98,3
1953	87,0	98,6
1954	102,2	117,5
1955	105,4	103,1 ⁶

MUNKAFEGYELEM ÉS MUNKAERŐ-GAZDÁLKODÁS

E két témakört összevonva vázoljuk fel. Az összevonást az indokolja, hogy a külső munkaerőpiac intézményeinek majdnem tökéletes megszüntetése után a politikai kormányzat⁷ a belső — az üzemen belüli — munkaerőpiacot is saját normái, értékei és céljai szerint akarta működtetni. A totális kontroll kiépítésének kísérlete a belső munkaerőpiacon nem nélkülözhetette a munkaerő mozgásának a legfelsőbb politikai hatalom számára megfelelő adminisztratív szabályozását. A fegyelmi jogszabályok és a joggyakorlat, az ítélkezési rendszer ezt biztosították.⁸

A munkafegyelem megszilárdításáért vívott harc először a szakszervezetek hatáskörébe tartozott. Miután azonban a szakszervezetek társa-

⁴ A szocialista bérpolitika alapjai. 6. old.

⁵ Irányelvek az 1955. évi bértárlékok felosztására. SZOT Levéltár termelési főosztály iratai 1954/71.

⁶ SZOT közg. főoszt. 1950/109.

⁷ A fogalomhasználatban átvettük Bihar Mihály értelmezését. Lásd: Reform és demokrácia. Kutatási beszámoló. Kézirat. MTA Szociológiai Kutatóintézet Budapest. 1988. 98. old.

⁸ Gyekiczky Tamás: A munkafegyelem jogi szabályozásának társadalmi háttere az 1952-es év Magyarországon. Szociológiai Füzetek 40. sz. Budapest 1986. MÚM M-L Főo.

dalmi eszközökkel vívott „harca” nem vezetett eredményre, közelépett az állami apparátus és jogszolgáltató rendszerének minden elnyomó eszközt felhasználva szállt síkra a „fegyelmetlenkedő” dolgozók ellen. A kampány tudatosan megszerzett volt, mint ahogy arra az indításáról fennmaradt jegyzőkönyv is tanúskodik:

„1951. XII. 19-én a NT-ban M. elvtárs értekezletet tartott a munkafegyelem kérdésében.

Az értekezleten részt vettek; a párt, MTH, Igazságügy-minisztérium, KGM, BEM, EM, KIM, KPM, Élelmezési Minisztérium.

M. elvtárs ismertette, hogy az értekezlet azért lett összehívva, hogy a minisztériumok hol tartanak a munkafegyelem kérdésében...

A BEM és az EM munkaügyi főosztályáról az elvtársak elmondták, hogy több ezer olyan toborzottat jelentettek fel a rendőrségnek a vállalatok, akik megszöktek a toborzási jutalommal, de a rendőrség sem nagyon megy utánuk.

K. elvtárs (párt) hozzászólásával megkritizálta a minisztériumokat, hogy nem foglalkoznak kellő súllyal a dologgal. Elmondta, hogy a fegyelmet fentről le fogjuk érvényesíteni.

S. elvtárs (MTH) elmondta, hogy új kiközvetítési javaslatot dolgoznak ki, valamint a munkakönyvnél is lesznek bizonyos változások...

M. elvtárs összefoglalójában elmondta, hogy a munkafegyelemben új szakasz következik. A rendeleteknek érvényt kell szerezni, ezt a munkát az igazgatókon keresztül kell vinni, ők lesznek felelősek a munkafegyelemért. Az igazgatók az új periódust még nem mindenütt értették meg. A sajtó szerepe is rendkívül fontos lesz a továbbiakban.

Az NT egy tervet készít az üzemekbe való kiszállásokra, ellenőrzés céljából. Az üzemekbe az ügyészség a minisztériummal fog kimenni, és ott kiválogatja azokat, akik meg lesznek büntetve. Az első ítéletet januárban egy sor ítélet követi. Az Igazságügy-minisztérium a feladatait már most dolgozza.

A bírósági büntetések zöme javító-nevelő munkára való büntetés lesz, ugyanannál a vállalatnál, ahonnan önként kilépett, 10—25 százalékos illetménycsökkenéssel. Ez szükségessé teszi a vállalatnál az ellenőrzés megszervezését. Abban az esetben, ha a javító-nevelő munka nem segít, át lesz azoknál, akik tovább fegyelmeztelenkednek, változtatva börtönbüntetésre.”

A kampány nem maradt pusztá fenyegetés. A harc teljes erejével megindult, minek következtében 1952—1953-ban 15 ezer dolgozót állítottak bíróságok elé.¹⁰ Egymást követték a belső utasítások a vállalatvezetés különböző szintjeire

címeve, hogyan és miképpen kell eljárni a fegyelmeztelen dolgozókkal.

„A munkafegyelem megszilárdítását az igazgatónak központi feladatává kell tennie. Különösen fontos az igazolatlan mulasztások és az önkényes kilépések elleni küzdelem...”

„A Szabad Nép f. hó 4-i számában közzétette a Legfelsőbb Bíróság ítéletét, amelyben a bíróság megállapítja, hogy az önkényes kilépés és az igazolatlan mulasztás veszélyezteti a népgazdasági terv vagy valamely részlet terv megvalósítását, sérti a szocialista építés érdekeit, támadja Népköztársaságunk gazdasági rendszerét, és ezért a társadalomra veszélyes.

Az önkényes kilépés és az igazolatlan mulasztás akkor is bűncselekmény, ha kártevő célnál nélkül követkelt el. Ebben az esetben a bűncselekményt a tervgazdálkodás büntetőjogi védelméről szóló 1950. évi 4. számú törvényerejű rendelet 4.§-ának (1) bekezdésében meghatározott büntetnek kell minősíteni.

A Legfelsőbb Bíróság álláspontja szerint az ilyen büntettek elkövetőivel szemben a szocialista öntudatra és a munkafegyelemre való nevelés érdekében általában javító-nevelő munkát kell alkalmazni. (A javító-nevelő munka egy hónaptól két évig terjedhet. Az elítélt ezt általában régi munkahelyén 10—25 százalékkal csökkentett munkabér mellett végzi el. Ha az elítélt a büntetés tartalma alatt hanyagul dolgozik, újabb fegyelmezetlenséget követ el, a javító-nevelő munkát a Bíróság börtönbüntetésre változtatja át.”

... Általában a következő kirívó esetekben lehet feljelentést tenni:

a) Sorozatosan ismétlődő (notórius) igazolatlan mulasztás.

b) Ismételt vagy más súlyos mulasztással, fegyelemsértéssel párosuló önkényes kilépés.

A feljelentésben részletesen elő kell adni a fegyelemsértés összes körülményeit, különösen azokat, amelyek a bírói eljárás szükségességét alátámasztják. Pontosban meg kell jelölni a dolgozó személyi adatait is.”

Ez a kampány 1954-ben a Legfelsőbb Bíróság állásfoglalásával¹¹ véget ért, azonban a vállalatvezetés (egyes vállalatok vezetése, ezeknek egyes szintjei) itt-ott még visszasírta a „régis szép időköt”, mikor egyszerű, világos és egyértelmű eszköz volt a kezükben. 1954-ben a munkaerő-vándorlás megakadályozására, de van, ahol az átcsoportosítások felgyorsítására akarták újra bevezetni ezeket az eszközöket.

⁹ SZOT közg. főoszt. 1951/41.

¹⁰ UMKL XXIX—F—9 19. dob.

¹¹ A LB. irányelvét lásd: Kádár Miklós: Büntetőjog. Budapest, 1955. Egyetemi Jegyzet. Kézirat

A helyzetet csak bonyolította, hogy az 1953-as határozat egy gazdaságpolitikai fordulatot tervezett el, a nehézipar erőltetett fejlesztése helyett a mezőgazdaságot, valamint a fogyasztási cikkek termelését állítva előtérbe. Ennek következtében az lett kívánatos, amit korábban elítéltek.

Bizonyos dolgozói csoportokat, amelyeket a nehézipar fölszívott, vissza szándékoztak áramoltatni a mezőgazdaságba, vagy egyéb munkahelyekre. Az ebből származó bonyodalmakat tükrözi az alábbi határozat is:

„1. Hangsúlyozni kell, hogy mindaddig, ameddig új rendelkezések nem jönnek létre, addig a munkafegyelem kérdéseiben is a régi rendelkezések állnak fenn...”

2. A mezőgazdaságba visszatérők, de általában a kilépni szándékozók kérdésénél a következő álláspontokra kell helyezkedni:

a) Ha olyan dolgozóról van szó, aki nélkülözhető, engedjük el.

b) Ha olyan dolgozóról van szó, aki különösebb nehézség nélkül pótolható, szintén engedjük el a vállalatunk...

c) Az olyan dolgozókat, akikre feltétlenül szüksége van a vállalatnak és a vállalat is súlyponti vállalat (exportra termel stb.) ne engedjük el, hanem — amennyiben mégis kilépniének — érvényesítsék velük szemben a fennálló rendelkezéseket...”¹²

A munkaerő-gazdálkodás a legfelsőbb előírások és normák, utasítások alapján működött. 1950—1953 között a munkaerő-toborzás és az MTH közvetítése állt az előtérben. Ezek a dokumentumai 1950 és 1953 között meglehetősen vegyes képről számolnak be, a „hurraoptimizmus” — kötelező — stílusa ellenére;

„Az új dolgozók fogadása a munkahelyeken javult. Az üzemi pártszervezetek, ü. b.-k és a vállalatvezetés több munkahelyen felkészülve, ünnepélyesen, kultúrműsorral, rövid beszéddel fogadták az érkező, új munkásokat... Az új dolgozók ellátásával a munkahelyeken általában többet törődnek. A legtöbb üzemben, vállalatnál időben gondoskodtak megfelelő szálláshelyről, élelmezésről. Ez nagymértékben hozzájárult a dolgozók jó hangulatához, munkakedvéhez, megcáfolta az ellenséges hírverést és könnyített az újabb munkaerő-toborzáson is...”

A javuló munka mellett azonban a vállalatvezetés és az üzemi bizottságok munkájában sok hiányosság és lazaság tapasztalható. Ez különösen az új munkások elszállásolásában és a nevelőmunkában mutatkozik meg. Több munkahelyen a vállalatvezetés nem biztosította az új dolgozók kellő ellátását, az üzemi bizottságok nem foglal-

koztak nevelésükkel, így a dolgozók nem találták meg az üzemben a második otthonukat, és csoportosan hagyták ott a munkahelyeket. Például a b.-i állami gazdaságban 146 dolgozó közül 77 visszament lakóhelyére, mert nem volt fekvőhely, takaró stb. Az i.-i állami gazdaságban hideg, sötét helyiségben szállásolták be az új munkásokat, számukra nem biztosítottak ételmelet. Amikor a dolgozók követelték, azt a választ kapták, hogy nincs. Ezért a gazdaságot 13 dolgozó otthagya... A b.-i szénbányában a régi munkások távol tartották magukat a toborzott munkásoktól, féltették munkamódszerüket, tartózkodtak attól, hogy munkahelyükre osszák be őket, ezért 63 dolgozó elhagyta a bányáuzemet. Egyes bánya- és építőipari üzemeknél az új dolgozók sorozatosan kimaradtak, vagy berúgott állapotban mennek munkába... Egyes építőipari vállalatoknál elhanyagolják az új munkások felvételénél az orvosi vizsgálatot. Így számos fertőző beteg kerül be a munkahelyre, amit csak később vesznek észre...”¹³

Egy másik dokumentum (jelentés) szerint: „Számos esetben 3-4 nap is eltelik, míg munkába állítják őket. A munkavezetők nem magyarázzák meg a munkafogásokat, nem mondják meg, hogy például 1 köbméter föld kiemeléseért mennyi bér jár, vagy mit kell termelni naponta ahhoz, hogy a dolgozók teljesítménye 100 százalékos legyen. Ennél a kérdésnél hiányzik az üzemi szakszervezeti szervek felvilágosító, segítő és ellenőrző munkája. Ennek következtében a kedvetlen és magukra hagyott dolgozók átlagos teljesítménye 30-40 százalék körül van...”¹⁴

A munkaerő-toborzás gyakorlata és a mezőgazdasági foglalkoztatottak ipari munkába állításának 1950 és 1953 közötti módszerei előidézték azt a nagy fluktuációt, amelynek visszaszorítására a — már említett — munkafegyelmi intézkedések megfelelő válasznak, kezelési eszköznek tűntek.

Az 1953-as határozat után a helyzet megfordul. A munkaügyi apparátusra óriási nyomás nehezedik azért, hogy eleget tegyen a létszámleépítési tervnek, amely a beruházások csökkentéséből, az új gazdaságpolitikai elképzelések megvalósításából adódott. Az eszközökben nincs változás, ugyanis direkt, hatalmi szóval „levezenyelt” kampány körvonalai látszódnak, mint akkor, amikor ezt a munkaerőt a falujából kellett az iparba „áramoltatni”.

¹² UMKL XXIX—F—2 16. dob. 1—6. sz. (XII) 11.

¹³ SZOT közg. főoszt. 1952/1.

¹⁴ SZOT közg. főoszt. 1952/1.

A létszámcsoökkentés — bár a munkanélküliség problémája is felbukkant — egészen 1956-ig tartott. Kidolgozott tervek, létszámcsoökkentési intézkedések segítettek a több tízezerre becsült munkaerő átcsoportosítását.

„Azokban az üzemekben, ahol nem folyik felvilágosító munka és a racionalizálás elbocsátás jellegét ölt, a munkások hangulata rossz, sőt nem egy esetben pánikszerű. Az építőipar egyes vállalatainál kezd elterjedni az a hangulat a dolgozók között, hogy nálunk gazdasági válság van, azért bocsátják el az embereket, és ismét munkanélküli lesz.

A dolgozók rokonszenveznek az elbocsátottakkal, és sajnálják őket. Félelem és rettegés tapasztalható, mert nem tudják, hogy holnap nem rájuk kerül-e sor. Különösen a szakmunkások és adminisztratív dolgozók vetik fel, hogy az alkotmány csak papíron biztosítja a munkához való jogot, a gyakorlatban nem védik a munkásokat a törvények. Olyan hangok is vannak az adminisztratív dolgozók között, hogy becsapták őket, mert ők nem azért tanultak, érettségiztek stb. központi felhívásra, hogy most követ moszanak vagy téglát hordjanak. Ez főleg a női dolgozóknál fordul elő. Ez a hangulat — és az elültözött hangulat — a racionalizálás természetéből folyik és adódik, mert a munkások és dolgozók állását, jelen megélhetését érinti.”¹⁵

„Jelenleg tehát összesen 31 267 munkás és alkalmazott mozdult ki munkahelyéről...

Általában a minisztériumok a felmondásra kerülő dolgozókat áthelyezték vállalataikhoz...

Az átszervezések zöménél azonban nem segítik hozzá a dolgozókat az elhelyezkedéshez. A Pénzügy-minisztérium területén fordult elő, hogy a létszám-felügyelőségek racionalizálását 5 nap alatt hajtották végre. Így vidéken a szabadságon és betegállományban levő dolgozók részére is kiküldték a felmondólevelet anélkül, hogy a dolgozókkal beszéltek volna.

Igen gyakori az olyan eset, mint az a példából is kitűnik, hogy személyi ellentétek fennállása esetén, az átszervezés indoka alatt elbocsátják a dolgozókat.

Jellemző a felmondásoknál az is, hogy a dolgozók szociális körülményeit, anyagi helyzetét, megélhetési lehetőségeit nem veszik figyelembe. Vállalaton belül is előfordult, hogy úgy a férjnek, mint a feleségnek felmondtak... A vállalatok nem győződnek meg arról, hogy marad-e kereső a családban, és biztosítva van-e a család létfenntartása...

Ugyanígy nagyon sok vállalat nincs tekintettel a dolgozó időskorára, és csökkent munkaképességére...

Nem minden esetben veszik figyelembe a vállalatok a terhes nőket védő rendelkezéseket sem...

Egyes helyeken indokolatlanul hosszú ideig elnyújtják a racionalizálást. A K. Tervező Vállalat már 3 hónapja racionalizál úgy, hogy naponként 1-2 dolgozót küld el. Ez a módszer a dolgozókat állandóan rettegésben és félelemben tartja...

Mindezekhez hozzájárul még az is, hogy a vezetők nagy része fölényesen beszél a dolgozókkal és éreztetik velük, hogy racionalizálás során tőlük függ a munkaviszony fenntartása. Ez lényegében a dolgozók megfélemlítését jelenti.

A racionalizálásnál nem egy helyen sokkal több embert moztatnak meg, mint ahogy az szükséges volna...¹⁶

„Igen sok helyen a racionalizálási rendelet végrehajtásáról valójában nem is lehet beszélni, csak elbocsátásról, mert az elbocsátott dolgozók munkáját — minden egyszerűsítés vagy változtatás nélkül — az ott maradt dolgozók végzik. Először elbocsátják a dolgozókat, azután kezdenek gondolkodni a munka egyszerűsítésén, a munkafolyamatok összevonásán stb. ...”¹⁷

Az már a gazdasági rendszer általános jellemzői közé tartozott, hogy ugyanezek a munkaerőmozgások munkaerőhiányt idéztek elő. Ez mai szemmel természetesen tűnik, hiszen az erőszakkal munkába állásra kényszerített munkásgárda — annak főleg kvalifikált része — mihelyt tehetette, azonnal vissza akarta állítani társadalmi státusát:

„A dolgozók nagy része visszamegy a mezőgazdaságba. Amennyiben hivatalos iratokkal bizonyítják, hogy a mezőgazdasági géppálmáson vagy termelőszövetkezetben helyezkednek el, úgy kénytelenek vagyunk áthelyezéssel, illetve hozzájárulással elengedni őket. Ezért emelkedett a hozzájárulással kilépők száma is 125 főre.

Nagy számban távoznak a vidéki iparosok (lakatos, kovács, hegesztő) is, akik önállósítani óhajtnak magukat a fennálló minisztertanácsi határozatok alapján, így a vállalatok a már begyakorolt szakembereiket is elvesztik.

Tehát jelenlegi 305 fős munkaerőhiány sokkal súlyosabb, miután ezt nem csak a segédmunkások, hanem a pótolhatatlan szakmunkások hiánya is alkotja.

¹⁵ UMKL XXIX—F—2 16. dob.

¹⁶ SZOT bérosztály 1954/5.

¹⁷ SZOT bérosztály 1954/5.

A munkaerőhiány sürgős felszámolása érdekében kérjük a munkaügyi főosztály segítségét, hogy más iparágaktól irányítsanak át munkaerőt részünkre. Amennyiben erre nem lenne lehetőség, úgy kérjük, hogy vállalatainkhoz — mint 1951—1952-ben is —, a Belügyminisztériumtól ellátásokat biztosítsanak munkára.

Az ellátétek elhelyezéséről (szállítás) az RM kötelekén belül gondoskodni nem tudunk.¹⁸

A munkaerőmozgások társadalmi feszültségeiről a dokumentumok gazdag forrása áll rendelkezésünkre.

„Szóban már jelentettem, hogy a Fővárosi Tanács Munkaerő-irányító Irodájában megszapordott a munkakereső nők száma és az utóbbi napokban a munkakeresők egy része egyre izgatottabban és erőszakosabban lép fel — fenyegeti az iroda dolgozóit, sőt erős kifakadások közben szidja a rendszert.

Január 16-án hétfőn a Teleki téri munkairányító kirendeltségen mintegy 120 nő arra szervezkedett, hogy a parlamenthez vonul munkát követelni. Ugyanakkor a Hunyadi téri kirendeltségen többen a megjelent nők közül izgatottan az Alkotmányra hivatkoztak, amely a munkához való jogot biztosítja. Ezen a napon egyébként az öt kirendeltségen 1697 személy jelentkezett munkára. Ezek közül 60-65 százalék volt a nő.

Január 17-én a Teleki téri kirendeltségen azal a fenyegetéssel távozott a nők egy része, hogy ha másnap nem kapnak munkát, összetörik a berendezést. Ekkor érintkezésbe léptem Kopácsi elvtárral...

POLITIKA ÉS MUNKASZERVEZETEK

Mindezek után nem kell különösen bizonygatni, hogy az 1953-tól kezdődő új gazdaságpolitikai kurzus eszközeiben és társadalom-gazdaság-irányítási módszereiben az 1953 előtti intézményrendszerhez kötődött. Ennek következtében nem tudta a beruházások csökkentéséből vagy a túlzott és egyoldalú iparfejlesztés leállításából következő társadalmi feszültségeket sem kezelni. 1954 januárjában minden nehézség és feszültség ellenére még igen bizakodó a hangulat. A hangulatjelentések a Nagy Imre-kormány kedvező megítéléséről számolnak be.

„Nagy Imre elvtárs parlamenti beszédét egyaránt örömmel fogadták a munkások, parasztok, értelmiségiek.

Meglehetősen nagy politikai aktivitást váltott ki a beszéd. Igen sokat foglalkoznak a dolgozók az életszínvonal további javulását célzó konkrét részekkel (a zsír, a hús árának csökkentése, bér-

emelés, nyugdíjmelés stb.). A tapasztalatok azt mutatják, hogy a várakozás ezekkel kapcsolatban kicsit felfokozott volt, amihez a ellenséges agitáció is nagymértékben hozzájárult...

Az üzemi dolgozók elsősorban a hús és a zsír árának leszállításáról beszélnek. Általános az, hogy kevésnek tartják a 10 százalékos árcsökkenést, arra gondoltak, hogy a zsír ára körülbelül 25-27 Ft lesz. Arról is beszélnek, hogy 100 százalékosan emeltünk annak idején és most csak 10 százalékkal csökkentünk...

Nagy Imre elvtárs beszéde a tsz-parasztok és egyéni gazdák részére egyaránt megerősítést jelentett olyan értelemben, hogy amit a párt és a kormány ígér, arra építhetnek. Bár többen kifejezték, hogy Nagy Imre elvtárs ebben a beszédben nem annyira a parasztokhoz, mint a munkásokhoz és alkalmazottakhoz szólt, mégis a beszéd nagymértékben növelte, megerősítette bizalmukat a párt politikájában, növelte kedvüket. Most már a tervezetéseken túl egyre inkább a tettek jellemzik a bizakodó hangulatot...

Ellenséges megnyilvánulások: Több megyéből van tapasztalatunk és jelentésünk az ellenség tevékenységéről. Az ellenség fő módszere továbbra is: felcsigázni a várakozást, lebecsülni, lejáratni intézkedéseinket. Azt is terjesztik — »Miért csak márciusban, miért nem most szállítják le az árakat?« Győr megyében a határ menti községekben (Bund és Zsira) olyan hangok vannak, hogy a kormány az engedményeket a külföldi nyomás hatására tette meg, tavasszal a kommunizmus meg fogna bukni és ezek az eredmények már annak az előjelei. Egyes községekben arról beszélnek, hogy a párt és a kormány szemben állnak egymással, Rábatyón egyes dolgozó parasztok nyíltan mondták — »Nagy Imre az a mi emberünk, most jól odamondogatott nekik«. (A »nekik« alatt a pártot értik.)

Sok mende-monda kering Rákosi elvtárral és Nagy Imre elvtárral kapcsolatban is. Részben szembeállítják egymással Rákosi és Nagy Imre elvtársakat, részben feldicsérik vagy Rákosi, vagy Nagy Imre elvtársat külön-külön. A csongrádi járásban például K. Imre 3 holdas, egyéniileg dolgozó paraszt úgy vélekedik Nagy elvtárs beszédéről, hogy »Nagy elvtárs igen sok szépet és jót mondott és minden szava a dolgozók érdekeit és életszínvonalának emelését szolgálja, azonban nehogy ezt a Rákosi elvtárs egy idő múlva kibeszélje«, mint ezt júniusban tette. A szegedi üzemekben hiányolják, hogy miért nem Rákosi elvtárs beszélt Nagy elvtárs helyett,

¹⁸ UMKL XIX—F—11 10. dob.

¹⁹ UMKL XIX—C—4 Elnöki iratok 3228/56.

és miért nem a párt jelenti ki a különböző rendelkezéseket. Budapesten több helyről felvetik, hogy Rákosi elvtárs miért mindig csak a »rosszakat« jelenti be, olyanokat, amikor a nadrágszíjat meg kell húzni és a »jókat« miért hagyják Nagy elvtársnak...²⁰ A Nagy Imre vonal bukása után a hangulatjelentések már más hangnemben íródtak. Ezt egyfelől jellemzi a régi retorika visszatérése, a Rákosi-féle pártvezetés eszközeinek, intézkedéseinek felelevenítése, másrészt azonban a jelentések kitörő örömről és lelkesedéstről már nem tudnak beszámolni.

„Az előző jelentésünk óta dolgozóink hangulatában a határozattal kapcsolatban lényeges változást nem tapasztaltunk. Dolgozóink többsége helyesli a határozatot, különösen a párttagok adnak ennek megnyilvánulását. Felvetik, hogy Nagy elvtárs beszéde óta lazult a munkafegyelem az üzemekben... Több hang hangzik el az éberséggel kapcsolatban, olyan formában, hogy a Vezetőségben nem csak Nagy elvtárs dolgozott egyedül, miért hagyták ennyi ideig az elhajlást folytatni. Foglalkoznak továbbá a parasztság kérdésével, hogy túlzottan a parasztság élete volt előtérbe helyezve, úgyszintén a magános iparosoké...

Találkoztunk olyan megnyilvánulással is az FVV Szép Ilona-i pályaúdvárán, bár név szerint nem tudták megmondani, hogy ki mondta, hogy az eddigi eredményeket mind Nagy elvtársnak köszönhetik, mert ő a dolgozók érdekeit tartotta szem előtt. Most félre kell őt állítani, mert az ígéreteket úgysem lehet megvalósítani. Csütörtökön reggel például a kocsiindító elmondása szerint, volt egypár dolgozó, aki úgy köszönt a reggeli kezdésnél, hogy »Éljen Nagy elvtárs«.

Szakszervezeti központunk egyik dolgozója az autóbuzsón utazva tapasztalta, hogy a kalamaznó az egyik utassal a KV határozatáról beszélgetve a következőket mondotta: »ő nem érdekli semmi, ő csak azt tudja, hogy a fizetésüket is Nagy elvtársnak köszönhetik...«

Többen összekapcsolják Malenkov elvtárs lemondásával, és elmondták, hogy már előre látták ennek nyomán, nálunk is kell változásnak lenni, Farkas elvtárs személyét jelölik meg, hogy biztos ő lesz a Minisztertanács elnöke.²¹

Ezekből a hangulatjelentésekből világosan lehet látni azokat az érdekpályákat, érdekhordozókat is, amelyek a politikai véleményformálást befolyásolták. Úgy gondolom, nem kell külön magyarázat ahhoz, hogy az apparátusok eltérő hangulatát érzékeljük:

„Fővárosi Tanács: Az egyik üb-elnök nehezen mondott véleményt, de a dolgozók részéről is általában ez volt tapasztalható. Felvetették, nem

értettek vele egyet abban, hogy miért egy személyt tesznek felelőssé akkor, amikor mindig kollektív vezetésről van szó. A KV határozatát sem a termelés kérdésére vonatkoztatják, hanem csupán személyi kérdésnek látják.

XXI. Kerületi Tanács: Helyesnek tartják..., hogy a Hazafias Népfront is pártirányítás alatt lesz ezentúl.

Központi Döntőbizottság: A dolgozók részéről igen nagy óvatosság tapasztalható. Véleményt nemigen akarnak nyilvánítani. Arra szeretnének választ kapni, hogy ki lesz a miniszterelnök.

Munkaerő-tartalékok Hivatal: Az otthoni dolgozók véleménye, hogy a KV-nál addig is tudni kellett volna a jobboldali elhajlásáról, miután a határozat maga leszögezi, hogy már hónapok óta folytatta Nagy elvtárs ez irányú tevékenységét. Egyébként itt is nagyon óvatosak voltak az elvtársak... Igen nehéz feladat lesz ezt az elmúlt másfél évet megértetni a dolgozókkal — mert nagyfokú bizalmatlanság mutatkozik.

Könnypipari Minisztérium: A párttitkári értekezleten leszögezték, hogy igen pozitív irányban hatott a párttagság körében, hogy velük közölték elsőnek és csak utána került nyilvánosságra a KV határozata. Ezt kitüntetésnek vették... Felvetették a kispolgárok túlzott előtérbe helyezését. Észrevették ezt a racionalizálásnál is, amikor munkáskáderek kiestek, és helyükre kispolgárok kerültek be.

Várnak olyan fordulatot, hogy a piacon is megváltozik a helyzet.

Az iparigazolványok kiadása terén hatalmas engedmények voltak, több mint 400 000 iparigazolványt adtak ki. Feltették a kérdést, hogy szükséges-e Budapesten ennyi kisiparos...

Minisztertanács: A titkárság dolgozói az elmúlt idő alatt többször kifogásolták a tervek készítésénél az arányokat, de nem találtak megállgatásra.

Nem helyeselték a parasztságnak juttatott kedvezmények sokaságát, hangot is adtak ennek, de Nagy elvtárs feltárta a lehetőségeket ahhoz, hogy az életszínvonal emelkedéséhez feltétlenül ez a módszer szükséges...

²⁰ SZOT term. főosztály 1954/81.

²¹ SZOT közg. főosztály 1955/23.

²² SZOT közg. főosztály 1955/23.

A közzétett dokumentumok felkutatásában a Soros-alapítvány támogatását élveztem. Nekik szóló köszönetem mellett ezúton fejezem ki hálámat az Új Magyar Központi Levéltár munkatársai (különösen Vass István főigazgató-helyettes, Alföldi Vilma osztályvezető és Lekli Béla főlevéltáros) segítségéért. Nélkülük e dokumentumok egy része még mindig poros levéltári dobozok mélyén pihenne. Köszönettel gondolok még Kajári Erzsébetre és a SZOT Levéltár többi munkatársára.

Néhol az üzemi dolgozók bizalma megingott, azért, mert minden félévben, vagy évenként, a megszületett határozatokkal más vezető kerül a legfelsőbb helyre.

Amikor beteg lett Nagy elvtárs, akkor már gondolták, hogy valami változás lesz.²²

BEFEJEZÉS HELYETT

E tanulmány, mint utaltunk rá, az ötvenes évek ipari viszonyainak minden részletére, folyamataira nem terjedt ki. Számos összefüggés figyelmünkön kívül maradt, sőt jól tudjuk, hogy az idézett levéltári dokumentumok csak a való-

ság egy-egy oldalát képesek hitelesen felmutatni. Mégis úgy gondoltuk, hogy el kellett készíteni ezt az írást, rövidítve számos idézett dokumentumot, hogy a kor viszonyait érzékeltesük, noha az ötvenes évek társadalomtörténeti — üzemszociológiai aspektusa ma még jórészt felátáratlan. E hiánypótlás szándéka indította el eredeti kutatásainkat is. Reméljük, hogy e hiányok pótlására hamarosan sor kerülhet, és e korszak a magyar történelem tisztázott korszaka lesz. Mondhatjuk — és sokan így is akarják elgondolni —, hogy ez a múlt, a történelem. Vagy talán mégsem egészen?

SIMONYI IMRE

Jókedvem van

Mért mondjátok, hogy nincs jókedvem?

De hiszen jókedvem van.

Ugyan mitől ne lenne jókedvem?

Hiszen nektek is jókedvetek van

— mivel a rosszkedvem egyáltalán

nem befolyásolja a jókedveteket.

A jókedvetek viszont mélységesen

befolyásolta a rosszkedvemet

— tehát jókedvem van.

Persze ha matematikusok volnátok

akkor most hitetlenkedve csóválnátok

fejeteket: hogy ez pedig lehetetlen

mivel plusszor mínusz — az mínusz.

De ti nem vagytok matematikusok

és egyébként is az örömnél és a bánatnál

csupán annyi köze van a matematikához

hogy egyszerűen kiszámíthatatlan.

Ezért tehát érzétek be a szavammal

amellyel állítom hogy nekem

mindennek ellenére jókedvem van.

Ha tudnátok milyen jókedvem van!

Csupán annyit lássatok be végre

hogy sirva azért mégsem lehet

egész napon át fűtyörészni.

(1970)